

ЯШЧЭ ПРА СБМ-12

Пагадзіцеся, што такія словы як: *аднёрка, сварот, всяка-разна*, мы з Вамі чуем вельмі часта ў Іркуцку. Але нават масквіч іх ужо не разумее. Першы маршрут аўтобуса па-руску можна назваць *"единица"*, ці *"первый"*, але адкуль узятая *"аднёрка"*? Я лічу гэта вытворная ад беларускага слова *"адзінка"*. Пагодзіцеся, больш падобна. Далей - *"сварот"*, гэта значыць па-руску *"поворот"*, а па-беларуску гэта гучыць як - *"зварот"*. То ж бо значна бліжэй іркуцкі слэнг *"сварот"* да беларускага *"зварот"*. Толькі *"з"* перайшло ў *"с"*. Ну і нарэшце *"всяка-разна"* ўнікальнае слова. У рускай мове напэўна самае блізкае *"по всякому"*. А ў беларускай мове гэта значэнне можна пазначыць як *"усяляка"*. Таксама адчувасце адпаведнае сугучча беларускага слова з іркуцкім.

Але, напрошваецца пытанне, чаму менавіта беларуская мова так моцна паўплываў на іркуцкі слэнг. Усё вельмі проста. Бо ў Сталынінскую рэформу (1903-1912 гг.) з Беларусі ў Сібір перасялілася каля 500.000 беларускіх сялян, якія, безумоўна, вельмі доўга яшчэ "гаманілі" на сваёй роднай, а значыць самі падвяргаючыся русіфікацыі вольна-нявольна падвяргалі мясцовае насельніцтва беларусізацыі.

Вось зараз і думай, што адбылося з нашай мовай? Адбылася беларусізацыя рускай ці русіфікацыя беларускай. Безумоўна, вы снова адна. Гэтыя дзве мовы захоўваючы сваю самабытнасць, вельмі моцна паўплывалі адна на другую. І каб разабрацца ў гэтым грунтоўна - трэба правесці цэлы комплекс даследаванняў. А мой артыкул усяго толькі "пазначэнне тэмы".

А напрыканцы, я хацеў бы прывесці выказванне акадэміка Расійскай акадэміі навук рускага па нацыянальнасці Д.І. Языкава (1773 - 1845) пра беларускую мову:

"Сапраўдная мова беларуская ёсць вельмі цікавая, якую нашы навукоўцы павінны старанна вывучыць таму, што яна шмат тлумачыць у рускіх летапісах і філалогіі нашай мовы: яе можна назваць маці вялікарасійскаму маўленню. Гэта, верагодна, тая самая мова, якой гаварылі ў Пскове і Ноўгарадзе пры варагах. Ухіленая своечасова ад уплыву мангалізму і дагэтуль не спазнаўшая ўздзеяння вялікарасійскага маўлення, яна захавала ў многіх адносінах свой старадаўні выгляд і характар і мени пацярпела ад формы польскай мовы, чым думаюць".

Вось так лічыў вядомы навуковец у першай палове 19 стагоддзя. Дарэчы, як геніяльна-парадаксальнае можна адзначыць у гэтым выказванні тое, што Д.І. Языкаў беларускую мову называе мовай, а рускую толькі маўленнем (наречіем).

Нядаўна "Наша слова" (2012. № 23) змясціла мой водгук на акадэмічны "Слоўнік беларускай мовы", які некалькі тыдняў таму паступіў у продаж. Хацелася б дапоўніць гэты водгук некаторымі звесткамі пра падачу фразеалагізмаў у СБМ-12.

У нашай мове, як і ў іншых, ёсць шэраг фразеалагізмаў з кампанентам, які толькі і жыве ў складзе пэўнага выразу і па-за яго межамі не ўжываецца. Такі кампанент не мае самастойнага лексічнага значэння і, як прынята ў лексікаграфічнай практыцы, даецца на сваім алфавітным месцы - з двукроп'ем на канцы, пасля чаго прыводзіцца пэўны выраз з гэтым словам-кампанентам.

Так, у СБМ-12 знаходзім такія словы-кампаненты і выразы пры іх: *аўгіеў: аўгіевы стайні; ахілесаў: ахілесавы пята; гурдзіеў: гурдзіеў вузел; дыхт: даць дыхну; лататы: даць (задаць) лататы; лынды: біць лынды; спуд: пад спудам,*

з-пад спуду.

У СБМ (1987 г.) такіх слоў-кампанентаў з выразамі пры іх было значна больш. Не зразумела, чаму яны не даюцца ў СБМ-12: *варфаламеёўскі: варфаламеёўская ноч; мафу-сайлаў: мафусайлаў век; пракрустаў: пракрустава ложка; танталаў: танталавы мукі; ходыр: хадзіць ходырам; храпака: даць храпака. Праўда, і ў выданні 1987 г. прыводзіліся не ўсе словы-кампаненты, не ўжывальныя за межамі фразеалагізмаў. Напрыклад, не даваліся *дамоклаў: домоклаў меч; бурьданаў: бурьданаў асёл; блізір: для блізіру; панталык: збіць з панталыку; понт: браць на понт, з понтам, дзеля понту.**

Слова *цугундар*, не ўжывальнае па-за фразеалагізмам *браць на цугундар* (каго), узнікла, паводле М.І.

Міхельсона, шляхам зрашчэння двух нямецкіх слоў: *zu+hundert* (к+сотня), успрынятых ад немцаў як частка каманды-загаду даць камуннебудзь сто ўдараў (палак, розгаў, шпіцрутэнаў). Этымалагічная невыразнасць, немагчымаваць гэтага выразу спараджае яго арфаграфічную няўстойлівасць: *браць на цугундар (цугундры, цугундзер, цыгундар)*. Думаецца, што нормай гэтага фразеалагізма павінна быць *браць на цыгундар*, як даецца ў СБМ-87 (у СБМ-12 не фіксуецца). Параўн., дарэчы, у рускай мове: *браць на цугундер (кого); ва ўкраінскай мове: брати на цугундер (кого)*.

Як у СБМ-87, так і ў СБМ-12 назоўнік *мір* у значэнні "сельская грамада" пададзены з паметай "устарэлы" і

канчаткам *-а* ў родным склоне адзіночнага ліку. Гэты ўстарэлы назоўнік у сучаснай літаратурнай мове выкарыстоўваецца толькі ў складзе дзвюх прыказак: *З міру на нітцы - голаму сарочка і Што будзе міру, тое і бабінаму сыну*, а таксама ў складзе трох фразеалагізмаў: *з міру на нітцы*, што значыць 'ад усіх патроху', *у міру* ('у кампаніі з іншымі людзьмі'), *усім мірам* ('супольна, усе разам'). Як паказваюць шматлікія прыклады ўжывання ў пісьмовых літаратурных крыніцах прыказкі *З міру на нітцы - голаму сарочка* і фразеалагізма *з міру на нітцы*, кампанент *міру* рэалізуецца толькі з канчаткам *-у* (але не *-а*). Гэта варта лічыць нормай. Зрэшты, тое самае ў рускай і ўкраінскай мовах.

У СБМ-12 і ў некаторых іншых слоўніках часам

назіраецца неадэкватнасць кадыфікацыі і рэальна існай нормы або разнабой пры ацэнцы адных і тых жа ці родных моўных з'яў. Распаўсюджваецца гэта і на напісанне фразеалагічных кампанентаў разам ці асобна. Так, у ТСБМ вынесены за ромб фразеалагізмы *на від, на воку*, а *на відоку* падаецца як прыслоўе (*навідавоку*); тое самае і ў СБМ-12. У літаратурных жа творах гэты выраз звычайна ўжываюць як двухэлементны, прычым са структурнай пранікальнасцю. Таму ў "Слоўніку фразеалагізмаў" (2008, т. 1, с. 195) гэты двухзначны выраз аформлены такім чынам: *на <самым> відоку*, што ілюструецца васьмя прыкладамі.

І яшчэ пра адзін выраз. Ёсць сінанімічны рад фразеалагізмаў: *на д'ябла, на ліха, на халеру, на хваробу, на чорта*. Адзін з іх - *на ліха* - чамусьці даецца ў СБМ-12 як прыслоўе са злітным напісаннем (*наліха*).

Іван Лепешаў

ЦАРКОЎНАЯ ЛЕКСІКА ЎСХОДНІХ СЛАВЯН

Лексіка - слоўны запас пэўнай мовы.

Многія царкоўныя словы, асабліва запазычаныя з грэцкай мовы (Біблія, ікона, літургія і інш.), на мовах славян гучаць практычна гэтак жа. Некаторыя словы па-рознаму вымаўляюцца ў залежнасці ад канфесійнай прыналежнасці чалавека: праваслаўным уласціва вымаўляць іх на грэцкі і рускі лад, католікам - на лацінскі і польскі. Напрыклад: *епіскап і біскуп, літургія і мша* або *і мша* (відазмененае слова "меса"), *манастыр і кляштар*... Доўгі час у слоўніках беларускай мовы прысутнічала слова *анёл*, але цяпер з'явілася і *ангел*, што для праваслаўных звычайнае. У "Пачаеўскіх лістках" на ўкраінскай мове таксама пішацца *ангел*, хаця свецкія слоўнікі і Украінскае Біблейскае таварыства ўжываюць *ангол*. На рускай мове некаторыя аўтары пішуць *аггел*.

Дьякан або *д'якан*? Першае слова мае афіцыйны ўжытак, другое - размоўны. Гэтак жа і па-руску: *диакон* і *дьякон*.

У мастацкай літаратуры можна сустрэць і больш сваеасаблівыя словы. Так, псалом Максім Багдановіч у вершы "Кніга" называе *псалма*: *Вось псалма слічная. Як той алень шукае крыніцы чыстай, так шукаю Бога я*.

Ідэя верша ўзятая з Псалтыра: "Як лань прагне патокаў вады, так прагне душа мая да Цябе, Божа" (Пс. 41, 2).

Ніжэй прыводзіцца некаторыя царкоўныя словы на беларускай, рускай і ўкраінскай мовах, чыё гучанне і напісанне больш-менш адрозніваецца.

Абраз / Образ / Образ
Адпяванне / Отпевание / Відспівування
Алтар / Алтарь / Вівтар

Ангел, анёл / Ангел / Ангел, ангол
Асвятчэнне / Освещение / Освячэння
Ахвярнік / Жертвенник / Жертвовник

Багаслаўненне, бласлаўненне / Богословение / Богословення
Багаслоўе / Богословие / Богослов'я

Вавілонская вежа / Вавилонская башня / Вавилонська башта
Вера / Вера / Віра
Веравызнанне / Вероісповеданне / Віровизнання
Вербная нядзеля / Вербное воскресенье / Вербна неділя
Вянчанне / Венчание / Вінчання

Грэх / Грех / Гріх
Грэхпападзенне / Грехопадение / Гріхопадіння

Дабравешчанне / Благовещеніе / Благовішчэння
Дабрадзеля / Добродетель / Добродія
Дзеянні Святых Апосталаў / Деянния Святых Апостолов / Діі Святых Апостолів
Дьякан / Диакон / Диякон

Евангелле / Евангелие / Євангеліе, Євангелія
Елеасвятчэнне / Елеосвячэнне / Єлеосвячэння
Епархія / Епархия / Єпархія
Епіскап / Епископ / Єпископ
Еўхарыстыя / Евхаристия / Євхаристія

Запаведзь / Заповедь / Заповідь
Звон / Колокол / Дзвін

Каджэнне / Каждение / Кадіння
Кадзіла / Кадило / Кадило
Капліца / Часовня / Каплиця
Кніга Быцця / Книга Бытия / Книга Буття
Крыж / Крест / Хрест

Малебен / Молебен / Молебень
Міласціна / Милостыня / Милостиня
Мірапамазанне / Миропомазание / Миропомазання

Набажэнства, багаслужэнне, багаслужба / Богослужение / Богослужіння
Новы Запавет / Новый Завет / Новий Завіт, Новий Заповіт
Нядзельная школа / Воскресная школа / Недільна школа

Ойча наш / Отче наш / Отче наш

Падсвечнік / Подсвечник / Свечнік

Паломніцтва / Паломничество / Паломніцтво
Памесная царква / Поместная церковь / Помісна церква
Паніхіда / Панихида / Панахида
Пост / Пост / Піст
Праваслаўе / Православие / Православ'я
Пропаведзь / Проповедь / Проповідь
Прычасце / Причастие / Причастя
Прэображэнне Гасподняе / Преображение Господне / Преображення Господне, Переображення Господне
Пяцідзясятніца / Пятидесятница / П'ятидесятниця

Радаўніца / Радуница / Радуніця
Распяцце / Распятие / Розп'яття
Раство, Раждзтва / Рождество / Різдво

Сабораванне / Соборование / Соборування
Сашэсце Святога Духа на апосталаў / Сошествие Святого Духа на апостолов / Зішестя Святога Духа на апостолів, Сходження Святога Духа на апостолів
Свята / Праздник / Свято
Святар / Священник / Священик
Сімвал веры, Верую / Символ веры, Верую / Символ віры, Вірую
Сінайскае заканадаўства / Синайское законодательство / Синайське законодавство
Сповідзь / Исповедь / Сповідь
Стары Запавет / Ветхий Завет / Старий Завіт, Старий Заповіт
Стрэчанне Гасподняе / Сре-

ние Господне / Стрітєння Господне
Сусветны патоп / Всемирный потоп / Всесвітний потоп

Тайная Вячэра / Тайная Вечера / Тайна Вечера
Тройца / Троица / Троїця, Трійця
Трысвятэ / Трисвятэе / Трисвятэ

Уваскрэсенне Хрыстовае / Воскресение Христова / Воскресіння Хрыстова
Уваход Гасподні ў Іерусалім (Ерусалім) / Вход Господень в Иерусалим (Ерусалим)
Увядзенне ў храм Прасвятой Багародзіцы / Введение во храм Пресвятой Богородицы / Введзення в храм Пресвятой Богородіцы
Уздзвіжанне Жыватворнага Крыжа Гасподняга / Воздвижение Животворящего Креста Господня / Воздвиження Животворящего Креста Господня

Узнясенне Гасподняе, Узнесенне Гасподняе / Вознесение Господне / Вознесення Господне
Успенне Божай Маці / Успение Божьей Матери / Успіння Божої Матері
Успрыемнік / Восприемник / Восприемник

Харугва / Хоругвь / Хоругва
Хроснае знаменне / Крестное знамение / Хресне знамення
Хросны ход / Крестный ход / Хресний хід
Хросныя бацькі / Крестные родители / Хрэснені бацькі
Хрысціянін / Христианин / Хрысціянін
Хрышчэнне / Крещение / Хрэшчэння

Царква / Церковь / Церква

Уладзіслаў ЛУПАКОЎ,
прахаджанін праваслаўнага
храма ў гонар Ціхвінскай
іконы Божай Маці,
г. Бярэсце.

Шаноўная рэдакцыя "Нашага слова"!

Ваша газета "Наша слова" з'яўляецца, на мой погляд, вельмі патрэбнай тым, каму неабыхава родная беларуская мова, і наогул, усім тым, хто лічыць сябе беларусам. У нашай краіне на аднолькавых правах суіснуюць дзве дзяржаўныя мовы - беларуская і руская. Аднак апошнім часам складваецца ўражанне, што ў нас толькі адна афіцыйная і дзяржаўная мова - руская, беларуская ж мова ў незалежнай Беларусі паступова ператвараецца ў замежную. Мяне вельмі хвалюе лёс беларускай мовы, і я б ніколі не хацела, каб нашы нашчадкі ведалі сваю родную беларускую мову як замежную! Хацела б з Вамі падзяліцца сваім вершам-развагаю. Магчыма, ён Вам спадабаецца, і Вы палічыце патрэбным, каб яго "пабачыў свет".

Мая мова

З мовай беларускаю
Мы павінны жыць.
Яна не горш за рускую
І змога перажыць
Усе нягоды людскія.
Каб толькі ў сэрцах быць
І песняю павучаю
Па ўсіх прасторах плыць.
Каб кожны, хто народзіцца
На гэтае зямлі,
Змог добра ўсвядоміць:
"Мова мая, жыві!"

З павагай,
Алеся Салавей,
студэнтка БДУ,
г. Менск.